

ERDEI ITALA
HALLGATÓI MOBILITÁS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

1. BEVEZETÉS

A hallgatói mobilitás az egységes európai felsőoktatási tér kialakítása kapcsán hangsúlyos szerepet kapott az elmúlt években, melynek elősegítése az Európai Unió egyik legfontosabb célkitűzésévé vált egyrészt a kontinens országai között megvalósuló diákcserre, másrészt az Európán kívüli térségekből érkező fiatalok vonatkozásában. A bolognai folyamat törekvéseit megelőzően a Kárpát-medencében már kialakul a hallgatói mobilitás egy sajátos formája, mely nem sorolható be az európai mobilitási modellek közé.

A Kárpát-medencei hallgatói mobilitás a bolognai folyamat részeként megvalósuló tanulmányi migrációtól több tényező mentén is különbözik. A legfontosabb eltérést a magyar állam nemzetpolitikájának részeként megvalósuló célzott és *erőteljes támogatáspolitiká* jelenti, melynek keretében a 90-es évek elejétől támogatást élveztek a határon túli magyar közösségek azon fiataljai, akik Magyarországon szándékoztak továbbtanulni. A második különbség a zárt *földrajzi környezetben* rejlik, melynek kereteit a Kárpát-medence jelenti, jellemzője hogy *etnikai alapon* szerveződik, a szomszédos országokban élő magyar fiatalok egyirányú tanulmányi migrációját jelenti Magyarországra. *Egyirányú mobilitásról* beszélhetünk jelen esetben, mert nem kölcsönösségi alapon valósul meg, a magyarországi fiatalok nem vesznek részt benne. A harmadik *nagy különbség a célokban* körvonalazódik. A bolognai folyamat azért ösztönzi a hallgatói mobilitást, hogy serkentse az Európai Unió tagországai közötti munkaerő-migráció kialakulását, hozzájárulva a gazdaság versenyképességének növeléséhez. Ezzel szemben a Magyarország által kiépített ösztöndíjrendszer célja a környező országok értelmiségi rétegének utánpótlása, és ezáltal a szomszédos országokban élő magyar társadalmak gazdasági fejlődésének elősegítése. Az elképzelések szerint, a támogatott fiatalok, tanulmányaik befejezését követően hazatérnek szülőföldjükre, otthon kamatoztatva az itt megszerzett tudásukat.

A határon túli hallgatók mobilitásában három korszakot különböztethetünk meg. A kezdeti, vagy „spontán” periódus, a 90-es évek közepéig, melyet az intézményesülés szakaszának is tekinthetünk, abból a szempontból, hogy a magyarországi felsőoktatási intézményeket megcélzó határon túli hallgatók tanulmányainak jogi kereteit a kormányzat folyamatosan alakította ki a felmerülő igényekre reagálva. A törvényes keretek és a szülőföldi anyanyelvi felsőoktatási intézmények kiépülésével párhuzamosan az ösztöndíjas helyek számát is korlátozták, így az ideérkező hallgatók egy jelentős hányada a 90-es évek közepétől már költségtérítéses képzésben vesz részt. Figyelembe véve a szülőföldi anyanyelvi felsőoktatás széles skálájának kiépülését, elsősorban Románia és Szlovákia esetében, és a létrejött felsőoktatási expanziót, ezen hallgatók motivációit már nem lehet az otthoni felsőoktatási kínálat szűköségével indokolni, mint azt a rendszerváltást követő időkben tették. Jelenleg a harmadik szakasz kezdetén tartunk, amely Magyarország Európai Unió csatlakozásával áll összefüggésben, melynek következtében a szlovákiai hallgatók az uniós jogszabályoknak megfelelően a magyar állampolgárokkal azonos jogokkal tanulhatnak a magyar felsőoktatásban. Ez hamarosan a 2007-ben csatlakozó Romániát is érinteni fogja. Ebben a helyzetben a nemzetiségi alapon működő hallgatói mobilitás eddigi jogi keretei meg fognak változni, illetve kérdésként merül fel, hogy milyen mértékben fog megnövekedni az eddig sem elhanyagolható számú tanulási migráció.

A Kárpát-medencében megvalósuló hallgatói mobilitás folyamatainak átfogó megismerése érdekében, 2004 tavaszán feltáró jellegű kutatást¹ végeztünk, melynek célja a szülőföldi felsőoktatási rendszerrel szemben a magyarországi továbbtanulást választó fiatalok motivációinak, helyzetének, értékrendjének, kapcsolatrendszerének, társadalmi beágyazottságának és hazatérési szándékainak megismerése volt. A vizsgálat tárgyát azon négy régióból származó fiatalok képezték, melyekben jelentősebb számú határon túli magyar él, ezek Erdély, Felvidék, Kárpátalja és Vajdaság. A kutatás hiánypótló szerepet is betölt, mert az eddigiekben még csak kvalitatív vizsgálatok és olyan kvantitatív kutatások készültek, melyek vagy adott régiók, vagy adott hallgatói kategóriák² vonatkozásában voltak reprezentatívak.

Jelen tanulmány a kutatás azon részeredményeit mutatja be, melyek a hallgatói mobilitás jellemzéséhez szorosan kötődnek. A kutatási eredmények későbbi elemzése során, a dolgozatban tárgyalt kérdésekkel összefüggésben, feltárára kerül a fiatalok kapcsolathálózata és magyarországi beágyazottságának kérdése, szülőföldjüktől való elszakadásuk mértéke, értékrendszerük, jövőképük, valamint a jelenlegi ösztöndíj-szabályozás feltételeinek megítélése is. Ezen publikáció keretében, regionális összehasonlításban, három kérdéskör részletes vizsgálata kerül bemutatásra:

- ◆ Milyen társadalmi – gazdasági háttérrel rendelkező fiatalok választják a magyarországi továbbtanulást a szülőföldjükön is létező felsőoktatási képzési kínálattal szemben?
- ◆ Milyen körülmények és motivációk határozzák meg a hallgatók döntését?
- ◆ Milyen jövőképpel rendelkeznek és ebben milyen szerepet játszik a hazatérés? A magyarországi továbbtanulás migrációs csatornaként működik-e szemben a megfogalmazott kormányzati szándékkal?

2. A TANULMÁNY ALAPJÁT KÉPEZŐ KUTATÁS MÓDSZEREI

A kutatás kiindulópontját az Oktatási Minisztérium Statisztikai Osztálya által rendelkezésünkre bocsátott adatbázis képezte, amely a külföldi hallgatók alapadatait tartalmazta. Elemzése során kiderült, hogy nem tartalmazza azon alapvető összetevőket, melyekre a mintavétel során szükség lett volna. Ezért adatszolgáltatásra kértük az adatbázisban szereplő felsőoktatási intézményeket, a náluk tanuló határon túli hallgatók száma és alapadatai tekintetében. Ennek során körülbelül azonos számú hallgatóról kaptunk információkat, amennyi az OM Statisztikai Osztályának adatbázisában (7691 hallgató) is szerepelt. Az általunk kért személyes adatok alapján, mely tartalmazta többek között: a hallgatók születési helyét és időpontját, valamint édesanyjuk nevét, lehetővé vált a több szakon, vagy több intézményben tanuló hallgatók beazonosítása. Ezzel párhuzamosan a képzés helyszínének elemzésével kiszűrhetővé váltak azon fiatalok, akik bár az adott magyarországi intézményben vannak nyilvántartva, tanulmányaikat szülőföldjükön folytatják, székhelyen kívüli képzés keretében. Ezek eredményeként – a több szakon tanuló hallgatók csak egyszer kerültek be az alapfájlbba, valamint a székhelyen kívüli képzésben tanulók kikerültek belőle⁴ – megállapíthatóvá vált a tényleges alapsokaság, 4248 fiatal tanult Magyarországon 2004 második felében.

¹ A kutatás *Határon túli hallgatók magyarországi tanulmányai* címmel, a Határon Túli Magyarok Hivatala és a Márton Áron Szakkollégium támogatásával valósult meg. A kutatás vezetője Erdei Itala volt, az infrastrukturális feltételeket a Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda biztosította, ahol a 2005 márciusában elkészült kutatási jelentés is megtalálható.

² A Márton Áron Szakkollégium 2004 tavaszán reprezentatív kérdőíves vizsgálatot készített az intézményben lakó határon túli hallgatók körében. A vizsgálatba a Budapesten, Pécsen, Szegeden és Debrecenben élő Márton Áron Szakkollégiumban lakó ösztöndíjas hallgatók voltak érintettek.

³ Székhelyen kívüli képzéseken értem a magyarországi egyetemek szomszédos országokban működő kihelyezett tagozatait. Ezek hallgatói, bár a magyarországi statisztikai nyilvántartásban szerepelnek és magyarországi diplomát kapnak a képzés befejezésével, otthon végzik tanulmányaikat, nem Magyarországon.

⁴ A kutatásunk csak a Magyarországon tanuló határon túli fiatalokra irányult, ezért a szülőföldjükön tanuló hallgatók érdektelenek voltak a vizsgálat szempontjából.

Az adatok összegyűjtése 3 hónapot vett igénybe, 2004 júniusára készült el, ezért tartalmazta az akkor utolsó éves hallgatók adatait is. Tekintettel arra, hogy a lekérdezés már csak szeptemberben kezdődhetett el, adataikat kivettük az adatbázisból. A hallgatók összesen 40 különböző városban tanultak, ezért kiválasztottuk azt a 10 magyarországi várost, ahol a fiatalok 80%-a tanult.

Véletlen kezdőpontú, rétegzett szisztematikus mintavételi eljárást használtunk, három rétegeképző változó: nem, származási ország és a felsőoktatási intézmények székhelye alapján. Személyes megkérdezésen alapuló kérdőíves vizsgálatot alkalmaztunk, melyben a lekérdezés helyszínén tanuló magyarországi egyetemisták végezték a kérdezőbiztosi munkát. Az adatfelvétel 2004 szeptember végén kezdődött és 2005 január közepéig tartott. A lekérdezés hosszú időtartama két körülménynek volt köszönhető: egyrészt a *hallgatók szinte elérhetetlenek* a jelenlegi rendszerben az adatvédelmi jogszabályok miatt (tekintettel a kredit rendszerre az órarend alapján sem lehet őket elérni a felsőoktatási intézményben); másrészt a *kettős állampolgársággal kapcsolatban kialakult vita, majd szavazás visszavetette a válaszolási hajlandóságot* (10%-os visszautasítás). A fenti körülmények miatt, három pótmintát kellett készíteni, így sikerült végül 452 hallgatót lekérdezni az eredetileg tervezett 700 helyett.

A lekérdezés eredményeit tartalmazó adatbázisban szereplő hallgatók megoszlása nemek, származási ország (185 romániai, 92 szlovákiai, 64 ukrainai, 80 szerbia-montenegrói hallgató) és az intézmények székhelyének függvényében reprezentatívnak tekinthető. A mintavétel több szempontból is torzulásokat eredményezhetett: egyrészt a lekérdezésbe nem kerültek be az elsőéves hallgatók, mivel az adatfelvételre ősszel került sor, adataik összegyűjtése további három hónapot vett volna igénybe; másrészt a nappalis hallgatók felülreprezentáltak a levelezős és távoktatásos képzésben tanulókkal szemben, akiket a kérdezőbiztosok az esetek többségében nem tudtak elérni.

3. A HALLGATÓK TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HÁTTERE

Kérdésfelvetésünk kiindulópontját annak vizsgálata képezte, hogy milyen társadalmi-gazdasági környezetből származó fiatalok választják továbbtanulásuk helyszínül Magyarországot, az otthon is létező felsőoktatási lehetőségekkel szemben? Ennek vizsgálata azért elengedhetetlen, mert a külföldi továbbtanulás fokozott anyagi terheket jelent a családok számára, mind a költségtérítéses, mind az államilag finanszírozott képzésben tanuló hallgatók esetében.

A felsőoktatás szerepet játszik adott társadalmi helyzetek reprodukciójában. A társadalmi mobilitásvizsgálatok már korábban rámutattak arra, hogy a családi háttér és a fiatalok iskolai karrierjének alakulása között szignifikáns összefüggés⁵ létezik. A környező országokban és Magyarországon bekövetkezett felsőoktatási expanzió eredményeként nőnie kellett a generációk közötti mobilitásnak, újabb és újabb társadalmi rétegek számára nyílt meg a továbbtanulás lehetősége. Ezzel párhuzamosan, nem hagyható figyelmen kívül az a természetes igény sem, hogy a kedvezőbb gazdasági és/vagy kulturális helyzetben lévő családok gyermekeik révén igyekezzen stabilizálni megszerzett társadalmi pozícióikat, melyben a külföldi továbbtanulás újabb lehetőségként jelenik meg.

Tanulmányunk első felébe ezért arra teszünk kísérletet, hogy a felsőoktatási részvétel szempont-

⁵ A hallgatók 135 különböző intézményben és karon, 40 különböző városban tanulnak. A 40 városból 15-ben 10 alatti létszámban, további 6 helységben 20-nál kevesebb határon túli fiatal tanul.

⁶ A városok: Budapest, Debrecen, Szeged, Pécs, Nyíregyháza, Gödöllő, Győr, Piliscsaba, Mosonmagyaróvár, Miskolc.

⁷ Ennek következtében az alapfajl az eredeti 4248-ról 3553-ra csökkent. Eredetileg 700 hallgatót szeretünk volna megkérdezni, ezért minden 5-ik hallgató nevét választottuk ki az adatbázisból.

⁸ Szignifikáns összefüggésen értem, ha a két vagy több változó közötti kapcsolat nem mintavételi hibából ered. „Egy összefüggés 0,05 szignifikanciája ($p < 0,05$) azt jelenti, hogy legfeljebb 5 százalék valószínűséggel kaphatnánk pusztán a mintavételi hibából eredően olyan erős összefüggést, amelyet megfigyeltünk” (Earl Babbie 1995. 515–516).

jából homogén csoportot a szülők társadalmi státusának függvényében értékeljük, összefüggésbe hozva azt a magyarországi továbbtanulási esélyekkel. Ennek keretében a fiatalok és szülei kulturális és gazdasági tőkéjét vizsgáljuk részletesen.

3.1. A kulturális tőke vizsgálata

3.1.1. A szülők iskolai végzettsége

A környező országokban az oktatási expanzió révén a 90-es évek elejétől egyre szélesebb társadalmi rétegek számára vált lehetővé a bejutás a felsőoktatásba, egyes esetekben (pl. Romániában) már a felsőoktatási piac túlkínálatáról is beszélhetünk. Ebben a helyzetben nagyon is időszerű megnézni, hogy milyen iskolai végzettségű szülőktől származó fiatalok választották mégis a magyarországi felsőoktatást, megvizsgálni motivációikat és döntésük körülményeit.

A szülőket elemezve összevont változót hoztunk létre annak vizsgálatára, hogy milyen iskolai végzettségű családokból származnak a hallgatók. Az eredeti nyolc itemből álló nominális skálát átalakítva, három csoportot különböztetünk meg egymástól: az érettségi nélküli szülőket, azon családokat ahol legalább az egyik szülő érettségivel rendelkezik, illetve azokat, ahol legalább egyikőjüknek felsőfokú végzettsége van.

1.sz. táblázat A szülők iskolai végzettségének együttes megoszlása a régiók függvényében %

	Románia	Szlovákia	Ukrajna	Szerbia	Összesen
Egyik szülőnek sincs érettségije	11,3	15,7	11,0	7,6	11,5
Legalább egyiknek érettségije van	38,0	36,0	39,5	36,0	37,9
Legalább egyiknek felsőfokú végzettsége van	49,7	48,3	49,5	56,4	50,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	177	89	91	78	435

Amint a táblázatból is látható, kiugróan magas az értelmiségi családból származó hallgatók aránya. Regionális bontásban nem fedezhetők fel szignifikáns különbségek, nagyjából azonos trend jellemzi a vizsgált országokból származó hallgatókat. Egyedül a felsőfokú végzettségű szülők megoszlásában van nagyobb eltérés, melynek alapján a Magyarországon továbbtanuló vajdasági hallgatók között legmagasabb az értelmiségi családból származók aránya.

Ha arra gondolunk, hogy a magyarországi felsőoktatást választók fele értelmiségi családból származik, ez azt jelzi, hogy a magyarországi felsőoktatási rendszerbe való bekerülés esélyeit a szülők iskolai végzettsége jelentősen meghatározza. Ez a jelenség több tényezővel is magyarázható: egyrészt ezen családok a magyarországi felsőoktatási diploma munkaerő-piaci esélyeit valószínűleg felülértékelik a szülőföldi lehetőségekkel szemben, másrészt olyan tudás és készségek birtokába juttatják gyermekeiket, mely lehetővé teszi, hogy kimoszduljanak szűkebb társadalmi környezetükből.

3.1.2. Középiskola választás

A középiskola választása komoly döntés a szülők és a diákok életében, hiszen sok esetben meghatározó lehet a fiatalok továbbtanulási esélyeit illetően. A szülők iskolai végzettsége függvényében vizsgálva a hallgatók oktatási karrierjét, szignifikáns különbséget fedezhetünk fel a középiskola típusának megválasztásában, a diplomás szülők gyermekei közül többen végeztek gimnáziumot szemben a másik két csoportból származó fiatalokkal, kiknek közel egyharmada szakközépiskolát végzett. (Melléklet 1. sz. táblázat)

Jellemző, hogy elsősorban a magyar tannyelvű osztályokban/iskolákban végzetek választották a magyarországi továbbtanulást, alig 5% azok aránya, akik állampolgárok tanultak. A középiskolákat vizsgálva, döntően az adott határon túli régió ún. „nagy hírnevű” elitgimnáziumaiban végeztek, mint pl. a csikszederai Márton Áron Gimnázium, a nagyberegai Református Gimnázium, vagy a révkomáromi Selye János Gimnázium.

3.1.3. A másodlagos oktatási piac igénybevétele

Az otthonról hozott/kapott tudástökében – melynek különböző elemeit a szülők átörökítik, illetve egyes társadalmi csoportok ennek híján, ám megfelelő anyagi eszközök birtokába megvásárolnak gyermekeik számára – fontos szerepet tölt be az iskola mellett működő másodlagos oktatási piac igénybevétele. A „különórákra” járásnak eltérő okai lehetnek. Egyrészt az iskola által közvetített követelményeknek való megfelelésben segíthet, másrészt olyan tudás birtokosává teheti a fiatalt, melyet a szülei, vagy önmaga fontosnak tart, ám az oktatási intézmény keretében nem válik számára elérhetővé/vagy nem elégséges mértékben. Ez racionális döntés eredménye, melyben a családok a várható haszon érdekében, meghatározott cél eléréséért bizonyos, anyagiakban kifejezett, áldozatot hoznak.

A különböző iskolai végzettségű családok gyermekei eltérő arányban jártak iskolán kívüli különórákra, de különbség fedezhető fel a különóra típusaiban is. A magasabb iskolai végzettségű családok körében szignifikánsan többen vették igénybe – a leginkább konvertálható tudásfajta – az idegen nyelvére, melyet a klasszikus műveltségművelésnek a tükröződéseként felfogható zene és művészeti tárgyak elsajátítása követ⁹.

Különbség tapasztalható közöttük a tekintetben is, hogy milyen mértékben igényelték más jellegű különórákat (pl. matematika, fizika stb.). Ez utóbbi csoport tagjai jóval magasabb arányban jártak olyan különórákra, mely az iskolai követelményrendszernek való sikeres megfelelést tette lehetővé, mint a diplomás szülők gyermekei. Ez egyrészt az otthon szabadon felhasználható tudástöke hiányával magyarázható, másrészt a családi értékrendszer leképezéseként is értelmezhető, melyben az eredményes iskolai karrierhez szükséges tudás megszerzésének (mely előfeltétele a gyorsan gazdasági tökére válható felsőoktatási diploma elérésének) vágya dominánsabb a tágabb kultúrához tartozó művészeti tárgyak, idegen nyelvek elsajátításához képest. Igaz a szülők részéről esetükben nagyobb anyagi, a hallgatók részéről pedig több energia befektetést is igényelne, ha egyszerre több területen kívánnának „felzárkózni”.

3.1.4. Kulturális fogyasztás

A szülők kulturális fogyasztását négy változóval mértük: színházba járás, múzeum és komolyzenei koncertek látogatása, valamint szépirodalmi és tudományos könyvek olvasásának gyakorisága a megkérdezett gyermekkorában. Az iskolai végzettséghez hasonlóan egyetlen változót hoztunk létre a négyből, melynek segítségével a szülők kulturális fogyasztásának mértékét összesítve határoztuk meg.

A szülők kulturális fogyasztása elsősorban az iskolai végzettséggel áll összefüggésben, bár szignifikáns kapcsolatot mutat a család anyagi helyzetével is. Ennek tárgyalására jelen fejezet végén térünk ki részletesebben.

A megkérdezettek és szüleik kulturális fogyasztása között azonban nincs semmilyen összefüggés, így a gyakoribb színház, operalátogatás, a szépirodalmi könyvek olvasása ugyanúgy jelen volt az ala-

⁹ A hallgatók részletes megoszlása a Határon túli hallgatók magyarországi tanulmányai c. kutatási jelentésben található meg.

csenyebb iskolai végzettségű családok, mint az értelmiségi szülők gyermekeinél. Ezt elsősorban az iskola kiegyenlítő funkciójával lehet magyarázni, bár az kétségtelen, hogy ezen fiatalok jóval nagyobb távolságot tapasztaltak személyes családi élményeik és saját kulturális fogyasztásuk között. A különbségeket az is magyarázza, hogy ezen családok főként rurális környezetben élnek, míg az elitgimnázium választásával gyermekeik már 14 éves koruktól urbanus környezetbe kerülnek.

2.sz. táblázat A szülők kulturális fogyasztásának szintje iskolai végzettségük függvényében %

	A szülők kulturális fogyasztásának szintje			Összesen
	alacsony	közepes mértékű	magas szintű	
Egyik szülőnek sincs érettségije	19,4	8,8	0	11,6
Legalább egyiknek érettségije van	50,3	33,0	22,5	38,0
Legalább egyiknek felsőfokú végzettsége van	30,3	58,2	77,5	50,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N=	155	227	49	431

3.2. Anyagi körülmények

3. sz. táblázat A szülők együttes havi nettó jövedelme (forintra átszámolva)

Származási ország	Átlagjövedelem	N
Szlovákia	179 816	71
Szerbia	93 077	59
Románia	92 586	121
Ukrajna	51 059	74
Átlag	102 276	325

Az iskolai végzettséggel ellentétben, a családok anyagi helyzetét vizsgálva már jelentős eltérések tapasztalhatók a négy régióból származó hallgatók között. A legalacsonyabb jövedelmű szülői háttérrel az ukrainai hallgatók rendelkeznek, legmagasabbal a szlovákiai származású diákok. Úgy gondoljuk, a hallgatók családi háttere közötti különbséget akkor lehet valósan értelmezni, ha az anyagi helyzet vizsgálatakor az adott ország jövedelmi kontextusában helyezük el, melyhez viszonyítási alapként a lekérdezés időpontjában regisztrált országos átlagjövedelmeket vettük figyelembe.

E tekintetben, kárpátaljai hallgatók szüleinek jövedelme magaslik ki, kik közel kétszer annyit keresnek, mint az ukrán átlag jövedelem. Ez azt jelzi, hogy a fent körvonalazódó különbségek ellenére, az ukrainai hallgatók tehetősebb családokból származnak – az adott régióban élő családokhoz viszonyítva – mint a másik három országból származó fiatalok. Ez utóbbiak esetében a különbség nem olyan magas, a romániai hallgatók szülei átlagban 10%-al keresnek jobban, a szerbiai származásúak 5%-al, a szlovákiai átlagjövedelme pedig megegyezik az országos átlaggal¹⁰.

¹⁰ Az ukrainai, romániai, szlovákiai és szerbia-montenegrói átlagjövedelmek tekintetében a 2004. decemberi országos átlagokat vettük alapul, melyek mértékét a komáromi, kolozsvári, szabadkai és beregszászi Agora Iroda munkatársai adták meg, az adott ország hivatalos statisztikái alapján.

A családok gazdasági helyzetét a jövedelmen kívül a különböző anyagi javak birtoklásával is próbáltuk mérni. A kérdőívben felsorolt 16 item közül azon tulajdonjavarokat emeltük ki a 4. sz. táblázatban, melyek birtoklása kevésbé jellemző, illetve melyek között szignifikáns különbségeket tapasztalunk az adatok értelmezésekor. A jövedelmek közötti regionális különbségek az anyagi javak tulajdonlásában is körvonalazódnak.

4.sz. táblázat. A szülők anyagi javakkal való ellátottságnak mértéke %

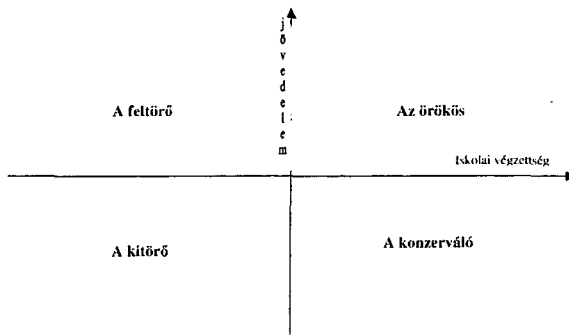
Anyagi javak	Románia	Szlovákia	Ukrajna	Szerbia	N
Nyaráló	20,5	14,1	4,3	7,5	61
Építési telek	36,2	19,6	31,9	18,8	130
Automata mosógép	81,1	94,6	57,4	92,5	365
Mobil telefon	71,4	89,1	81,9	75,0	351
Videomagnó	44,3	84,8	41,5	75,0	259
DVD lejátszó	18,9	31,5	11,7	13,8	86
CD lejátszó	49,2	72,8	36,2	47,5	230
Mikrohullámú sütő	49,7	91,3	63,8	48,8	275
Számítógép	50,8	56,5	19,1	46,3	201

Amennyiben az anyagi javak együttes előfordulását nézzük, az előbb tapasztalt országok közötti különbséget újra tapasztalhatjuk, elsősorban az ún. státuszszimbólumként is működő javak esetében mutatkozik nagyobb eltérés. Ez az eltérés szignifikáns összefüggést mutat az iskolai végzettséggel is, mely trend értelmében minél magasabb a szülők iskolai végzettsége, annál magasabb a birtokolt anyagi javak előfordulása családon belül (Melléklet 2.sz. táblázat). Ez azt is mutatja, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők inkább költenek olyan tárgyakra, melyek egyrészt a család társadalmi szerepét definiálják, másrészt aktívan hozzájárulnak nem csupán a kikapcsolódáshoz, de a tudástöke folyamatos gyarapításához is, mint például a számítógép.

3.3. Hallgatói típusok a családi háttér függvényében figyelembe véve szakválasztásukat

Jelentős különbségek körvonalazódtak a hallgatók között családi háttérük függvényében. Ezen eltéréseket az alábbi modell segítségével ragadhatjuk meg, melyben a horizontális skála a szülők iskolai végzettségét, a vertikális pedig jövedelmüket illusztrálja. A két változónak a használata azért releváns, mert a szülők iskolai végzettség végig szoros összefüggést mutatott kulturális tőkénkkel, illetve a gyermekek számára közvetített tudástökével, a jövedelem pedig szignifikáns összefüggésben állt az anyagi javak birtoklásával. A hallgatókat négy típusba sorolhatjuk annak függvényében, hogy szüleik milyen gazdasági és kulturális tőkével rendelkeznek.

A korrekt összehasonlítás érdekében, a szülők jövedelmét, minden esetben saját országuk jövedelmének átlagához viszonyítottuk. Ez azt jelenti, hogy pl. az ukrainai és a szlovákiai „örökösök” aránya csak az adott ország gazdasági viszonyai között releváns, hiszen mint a fentiekben is látszott, a két ország között jelentős eltérések vannak a jövedelemszintek tekintetében. Ez azért lényeges, mert ha egy ukrainai örökös a szlovákiai jövedelmi viszonyok közé helyeznénk - figyelmen kívül hagyva a származási ország gazdasági körülményeit - akkor ő a konzerváló kategóriába kerülne, jelentősen torzítva a vizsgálat eredményeit.

Mindegyikükre jellemző, hogy a felsőoktatás által látják biztosítottnak eddigi státusuk átörökítését, vagy egy másik társadalmi pozíció megszerzését. A hallgatói típusok jellemzésekor figyelembe vettük a fiatalok szakválasztását is, melynek bemutatására részletesebben a 4.4-es alfejezetben kerül sor. A gazdasági és kulturális tőke fogalmaival megragadva a vizsgált jelenséget, a négy típust a következők jellemzik:

Az örökös: gazdasági és kulturális tőkével egyaránt rendelkező családok gyermekei, kik céltudatos tőkebefektetéssel igyekeznek gyermekeik társadalmi státusát biztosítani. Célrátörő tudástőke-gyapartítás jellemzi őket: 92%-uk elitgimnáziumba járt, 73%-uk idegen nyelvet tanult különórán, szüleikhez hasonlóan magas a kulturális fogyasztás szintje gyermekkorukban. Egyetemi szakválasztásukban is nagyfokú tudatosság fedezhető fel, a többiekhez képest kimagasló a közgazdasági, jogi és informatika pályát választók aránya.

A konzerváló: Kulturális és tudástőkével rendelkező szülők, kik az általuk birtokolt tudást átadva, társadalmi pozíciójukat elsősorban konzerválják (alacsonyabb jövedelmű diplomás szülők gyermekei). Jellemző a zenei különóra járók nagyon magas aránya (56%), ebben a kulturális tőke reprodukció tükröződik. Szakválasztásuk elég heterogén, bár elég magas a bölcsész szakokat választók aránya. Ebben a szülők által gyakorolt „életstratégia” fedezhető fel, mely elsősorban a biztos megélhetés irányába mozdítja el ezen fiatalokat, és kevésbé az általuk személyesen nem ismert, valószínűleg általuk nagyobb kockázatként megélt gazdasági vagy egyéb pályák felé. Egyetlen téren, az informatika területén magasabb kicsit a részvételi arányuk, ez az a csoport, amely gazdasági tőkévé próbálja kulturális tőkéjét konvertálni.

A feltörő: az előbbi csoporttal ellentétben gazdasági tőkével rendelkező, alacsony tudás és kulturális tőkével rendelkező szülők gyermekei, kik gazdasági tőkéjüket kulturális tőkévé konvertálják. Gyermekeknek jelentős számú könyvet vásárolnak, különórákra járatják őket. Ez utóbbiak tekintetében nagyon magas a művészeti különórákra járók aránya, melyet elsősorban presztízszerzésként lehet definiálni, hiszen közel 42%-os az arányuk e csoporton belül. Kimagasló, 71%-os az iskolai követelményeknek való megfelelés érdekében, illetve a továbbtanulásra felkészítő különórákra járók aránya. Ez a tudástőke felértékelődését jellemzi e csoportban, e szülők gazdasági potenciáljukat kihasználva elérhetővé teszik ennek megszerzését gyermekeik számára. Szakválasztásuk céltudatos, de az első csoporttal ellentétben a társadalmi presztízs megszerzésének irányába hat. Ezt jelzi, hogy kimagasló, közel 50%-os a bölcsészettant választók aránya e fiatalok körében, sokkal magasabb, mint a másik három csoportban.

A kitörő: az országos átlagon alul kereső, maximum érettségivel rendelkező szülők gyermekei, akik egy felsőfokú diploma megszerzése révén próbálnak származási helyzetükből kitörni. Bár a többiekhez képest – feltételezésem szerint elsősorban a család hátrányos anyagi helyzete miatt – kevesebben jártak különórákra, kevesebb könyvük volt gyermekkorukban, ők nagyobb személyes aspirációkkal rendelkeznek, melyet az is jelez, hogy elég magas körükben a már felsőfokú diplomások száma. Szakválasztásuk

elég heterogén, nem fedezhető fel benne olyan céltudatosság, mint az „örökösök” esetében, ők elsősorban személyes érdeklődésük alapján választottak „szakmát”.

3.3.1. Regionális különbségek a hallgatói típusok előfordulásában

A vizsgált országokból származó fiatalok eltérő arányban képviselik a felsorolt négy alaptípust.

5. sz. táblázat Hallgatói típusok előfordulásának aránya származási ország szerint %

	Románia	Szlovákia	Ukrajna	Szerbia	Összesen
Kitörő	40,9	43,5	17,8	25,4	33,2
Konzerváló	18,3	15,9	16,4	30,5	19,6
Feltörő	13,0	11,6	27,4	15,3	16,5
Örökös	27,8	29,0	38,4	28,8	30,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N=	115	69	73	59	316

Az erdélyi és a felvidéki fiatalok körében sokkal magasabb az első generációs értelmiségiek aránya, mint a másik két régióból származó hallgatók esetében. A kárpátaljai hallgatók közül elsősorban az értelmiségi családok gyermekei tanulnak tovább magyarországi felsőoktatási intézményekben.

Az örökösök magas aránya mindegyik régióban azt jelzi számunkra, hogy a gazdasági tőkével is rendelkező értelmiségi családok számára elérhetőbb, illetve fontosabbnak tartják a magyarországi felsőoktatási rendszerbe való bejutást.

Az erdélyi és felvidéki fiatalok összetételét vizsgálva megállítható, hogy elsősorban a tehetősebb értelmiségi családok, illetve a szegényebb diplománélküli családok gyermekei preferálták a magyarországi továbbtanulást az otthoni felsőoktatási lehetőségekkel szemben. A kitörők esetében ez két tényezővel magyarázható: egyrészt teljes kiszakadást szeretnének származási környezetből, másrészt a megszerzhető ösztöndíj és a diákmunkák (melynek otthon még nem alakultak ki a keretei) lehetővé teszik számukra tanulmányaik finanszírozását. Az örökösök nagyarányú előfordulását inkább azal magyaráznám, hogy a szülői háttér biztosította anyagi lehetőségek segítségével, olyan diploma megszerzését tűzték ki célul, melynek birtokában megítélésük szerint jobb munkaerő-piaci esélyekkel rendelkeznek.

A szerbiai hallgatók körében szembetűnő a feltörők magas aránya, esetükben elsősorban a gazdasági vagy/és kulturális tőkével rendelkező családok dominálnak, nagyon alacsony a szegényebb, kevésbé iskolázott szülők gyermekeinek száma.

4. A MAGYARORSZÁGI TANULMÁNYOK MOTIVÁCIÓJA

4.1. Magyarországi kötődések, a döntést befolyásoló tényezők

A magyarországi továbbtanulás melletti döntés elemzésekor annak vizsgálatára is hangsúlyt fektetünk, hogy milyen előzetes kötődésekkel rendelkeztek magyarországi tanulmányaikat megelőzően. Abból a feltevésből indultunk ki, hogy egyelőzőleg már jól ismert közeg, melyhez érzelmi szálak, rokoni kapcsolatok fűzik az egyéneket, megkönnyíti számukra a döntést és beilleszkedést, hogy egy „idegen” országban folytassák tanulmányaikat.

6.sz. táblázat Magyarországi tanulmányai előtt éltek-e itt rokonai, barátai, ismerősei?

	N	%
Közeli rokonom/rokonaim éltek itt	185	41,0
Közeli barátom/barátaim éltek itt	34	7,5
Ismerősöm/ismerőseim éltek itt	133	29,5
Egyetlen barátom /ismerősöm/rokonom se élt itt akkoriban	87	19,2
Nem válaszolt	13	2,8
Összesen	452	100,0

A fenti hipotézist támasztják alá a 6.sz.táblázat megoszlásai, melyből látható, hogy a hallgatók felének közeli rokonai és barátai éltek Magyarországon, csupán egyötödük nem ismert senkit itt tanulmányai megkezdése előtt. Ezzel összefüggésben a fiatalok közel 60%-a elég gyakran tartózkodott Magyarországon, akár több hetet is eltöltve itt élő barátainál, rokonainál, ismerőseinél egy évben. További 15%-uk évente legalább egyszeri alkalommal látogatott az anyaországban, és csupán 25%-uk volt ennél ritkábban. (Melléklet. 3. sz. táblázat)

Ezek alapján, elsősorban azok a fiatalok választották a magyarországi továbbtanulást, akik már elég mély előzetes tapasztalatokkal rendelkeztek az országról és szoros rokon/érzelmi kötelékek fűzik ide.

7.sz. táblázat Az alábbi tényezők milyen mértékben befolyásolták döntését?

	N	Átlag
saját szándék	440	1,2
család, rokonok	438	2,5
barát, ismerős	437	2,9
iskola, tanárok	437	3,1
véletlen	434	3,3

A táblázatban szereplő változókat egy ordinális skála segítségével értékelték a válaszadók, melyben az 1-es azt jelentette, hogy „teljes mértékben meghatározó volt döntésében”...a 4-es, hogy „egyáltalán nem játszott szerepet döntésében” az adott változó. Ezért a fenti táblázatban található változók átlagai minél inkább közelítenek az 1-hez, annál fontosabb szerepet játszottak a megkérdezettek döntésében.

A továbbtanulás színhelyének megválasztásában a hallgatókat, származási országuktól függetlenül elsősorban saját döntésük befolyásolta (nem tapasztalható szignifikáns eltérés származási ország függvényében) és csupán második helyen áll a család hatása. Ez utóbbi esetben szignifikáns különbséget tapasztaltunk azonban a szülők jövedelmének szempontjából, így a jobb anyagi körülmények között élő családok gyermekei körében (az örökös és a feltörő) a szülőknek nagyobb befolyásuk volt a döntés meghozatalára. Ez megerősíti a korábban felvázolt képet, melynek értelmében az örökösök és feltörők sorának alakulásában nagyobb szerepet játszanak a szülők, akik gyermekeiken keresztül egyrészt továbbörökítik saját társadalmi pozíciójukat, másrészt gazdasági potenciáljukat kihasználva gyermekeik számára egy más társadalmi státusz megszerzését teszik lehetővé/elérhetővé.

4.1.1. A magyarországi továbbtanulás: egyéni vagy csoportos döntés?

A hallgatók döntését, több szempont is megalapozhatta. Ezek közül úgy gondoltuk, hogy érdemes kitérnünk annak vizsgálatára is, hogy a hallgatók egyedül érkeztek-e magyarországi tanulmányaikra, vagy esetleg többedmagukkal.

Három típust különböztetünk meg e szempontból:

- ◆ Az egyedül érkezők csoportját, akiknek döntésüket vállalva ismerősök segítségével nélkül kellett boldogulniuk megérkezésükkor;
- ◆ Azon hallgatók, akik bár egyedül érkeztek, őket egy ismerős közeg várta, hiszen számos rokonuk és barátjuk élt már itt, akik segítséget jelenthettek a beilleszkedésben és az elindulásban;
- ◆ Azokat, akik több társukkal egyszerre, mintegy csoportban érkeztek, megkönnyítve az első időszak nehézségeit. Körükben inkább beszélhetünk csoporthatásról, mely a magyarországi továbbtanulás felé irányította érdeklődésüket.

Országonként és hallgatói típusonként vizsgálva az érkezés körülményeit, szignifikáns eltéréseket tapasztaltunk. A megkérdezettek 20%-a tartozik az első csoportba. Régióként elemezve őket jelentős különbséget tapasztaltunk előfordulási arányukban: a szlovákiai fiatalok körében a leggyakoribb ezen típus előfordulása (30%), melyet a szerbiai fiatalok követ 26%-al, a romániai pedig 19%-al. (Melléklet. 4.sz. táblázat)

Nagyon alacsony az arányuk az ukrainai fiatalok körében (8%), melyet ha összevetek azzal, hogy közülük érkeztek a legtöbben (25%) csoportosan, valamint azzal a ténnyel, hogy körükben volt a legerősebb az iskola/tanárok hatása a magyarországi továbbtanulás melletti döntésükben, levonható a következtetés, hogy a kárpátaljai magyar középiskolák/azokban tanító pedagógusok jelentős része a fiatalokat a magyarországi továbbtanulás irányába tereli.

Az első részben vázol négy hallgatói alaptípus magatartása szintén szignifikánsan különbözik e szempontból. A kitörők érkeztek a legmagasabb arányban egyedül, közel 40%, illetve alig 12%-uk jött több társával együtt. Ellentétes magatartás jellemzi a feltörőket és az örökösöket, 30%-uk több társával együtt érkezett ide, az egyedül érkezők aránya alig éri el a 13%-ot körükben. (Melléklet. 5. sz. táblázat). Ez azt jelzi, hogy a kitörők hajlamosabbak a nagyobb kockázatvállalásra személyes aspirációik megvalósítása érdekében.

4.2. A döntés pillanata, körülményei

A hallgatók többsége (76%-uk) már középiskolás korában, illetve néhányan azt megelőzően általános iskolában eldöntötték, hogy Magyarországon szeretnének továbbtanulni. Származási ország szerint nem léteznek nagy különbségek a döntéshozás pillanatában, csak annyi, hogy a vajdasági diákok általában egy évvel hamarabb hozták meg döntésüket, mint a többiek.

8. sz. táblázat Az érettségi előtt döntők megoszlása az otthoni továbbtanulás függvényében

Felvételizett korábban szülőföldjén valamelyik felsőoktatási intézménybe?	N	%
igen, felvettek és elvégeztem otthon egy főiskolai/egyetemi szakot	4	1,3
igen, felvettek, de nem fejeztem be otthoni tanulmányaimat	65	20,8
igen, de nem vettem fel	26	8,4
nem is próbálkoztam, mert Magyarországon akartam tanulni	216	69,5
Összesen	311	100,0

Annak ellenére, hogy ezen hallgatók már középiskolás korukban a magyarországi továbbtanulás mellett döntöttek, 30%-uk az otthoni felsőoktatási rendszert is kipróbálta, illetve szerette volna

amennyiben felvételt nyer. Igaz ez utóbbiak relatíve kevesen vannak, 8%-a a fenti csoportnak. Sokkal jellemzőbb, hogy felvételiztek mindkét országba, majd otthoni tanulmányaikat nem fejezték be, vagy el sem kezdték.

Azok alacsony számából ítélve, akik felvételt nyerve befejezték otthoni felsőoktatási tanulmányaikat, az a trend körvonalazódik, hogy a középiskolában a magyarországi továbbtanulás mellett döntő fiatalok általában meg is valósítják terveiket, attól függetlenül, hogy otthon bekerülnek-e a felsőoktatási rendszerbe vagy sem.

9. sz. táblázat Mivel foglalkozott, mikor meghozta a mo.-i továbbtanulás melletti döntését?

	N	%
dolgoztam	21	21,6
tanultam	62	63,9
munkanélküli voltam	12	12,4
nem válaszolt	2	2,1
Összesen	98	100,0

A hallgatók egynegyede érettségi után döntött a magyarországi továbbtanulás mellett, 9%-uk 1-2 évvel az érettségit követően, a fennmaradó 15%-uk azonban csak jóval ezután. A fenti táblázat ezen hallgatók megoszlását mutatja, annak függvényében, hogy mivel foglalkoztak a döntés pillanatában.

Közöttük találjuk azon fiatalokat, akik az otthoni felsőoktatási rendszerbe bekerülve, egyetemi tanulmányaik alatt hozzák meg döntésüket. Kimagasló az erdélyi fiatalok aránya (Melléklet 6 sz. táblázat), ami nem meglepő abból a szempontból, hogy ott található a magyar tan nyelvű felsőoktatási szakok leg szélesebb választéka. Azok között akik dolgoztak, feltűnően sok a pedagógus, számukra a magyarországi felsőoktatási rendszerbe kerülés valószínűleg az életpályaváltás esélyét jelenti.

4.3. A döntés motivációi

A magyarországi továbbtanulás melletti döntést 10 különböző változóval mértük. A kérdőívben használt ordinális skálában az 1-es azt jelentette, hogy „teljes mértékben meghatározó volt döntésében”.....a 4-es, hogy „egyáltalán nem játszott szerepet döntésében” az adott változó. Ezért az alábbi táblázatban található motivációk átlagai minél inkább közelítenek az 1-hez, annál fontosabb szerepet játszottak a megkérdezettek döntésében.

10.sz. táblázat A magyarországi döntés motivációinak rangsora

Rangsor	Okok	Átlag	N
1	A mo.-i felsőoktatás színvonalasabb, mint az otthoni	2,2	427
2	A mo.-i diplomával többet tudok elérni az életben, mint az otthonival	2,5	423
3	Csak államnyelven tanulhattam volna ezen a szakon	2,6	421
4	Vonzott a magyarországi élet lehetősége	2,6	425
5	Magyarországon szeretnék letelepedni	3,1	422
6	Ez a szak nem létezett otthon	3,2	410
7	Barátaim is átjöttek és velük akartam lenni	3,6	422
8	Otthon nem vettek fel erre a szakra	3,7	406
9	Itt élt a kedvesem és vele akartam élni	3,7	416
10	A szüleim átköltöztek és velük jöttem	3,9	415

A hallgatók motivációit vizsgálva két változó értékelése emelkedik ki: „a magyarországi felsőoktatás színvonalasabb, mint az otthoni” és „a magyarországi diplomával többet tudok elérni az életben, mint az otthonival”. Ezek összehasonlító értékítéletet rejtenek magukban, melynek alapján a fiatalok a szülőföldjükön rendelkezésre álló lehetőségekkel szemben felülértékelték a magyarországi felsőoktatás színvonalát, és az általa nyújtott lehetőségeket további karrierjük szempontjából.

A fenti megoszlások, bár önmagukban is igen sokat elárulnak a hallgatók választását meghatározó okokról, akkor válnak igazán érdekessé, ha megvizsgáljuk, hogy milyen motivációs halmazba rendeződnek, és ezen látns dimenziók hogyan befolyásolták a különböző hallgatói csoportok döntését. Ennek feltárására főkomponens-elemzést végeztünk, melynek során az egymáshoz közel álló motivációk három nagy csoportba szerveződtek: az elsőbe tartoznak a magyarországi étellel és felsőoktatással kapcsolatos tényezők, a másodikba az érzelmi kötődések, a harmadikba tartozók az otthoni felsőoktatási piac kínálatával függnek össze. A motivációk összvarianciájának (elfogadott illeszkedés mellett: KMO 0,742) a három főkomponens közel 56%-át magyarázza.

A 11. sz. táblázat a három főkomponenshez tartozó motivációkat tartalmazza, illetve a hozzá tartozó magyarázó erőt.

11. sz. táblázat. A magyarországi döntés motivációinak három főkomponense

	Az adott főkomponensek magyarázó ereje:	1. főkomponens 23,7%	2. főkomponens 16,2%	3. főkomponens 14%
1. főkomponens változói	vonzott a magyarországi élet lehetősége	0,773	-0,220	0,110
	Magyarországon szeretnék letelepedni	0,726	-7,301E-02	-0,253
	a mo.-i diplomával többet tudok elérni az életben, mint az otthonival	0,724	-0,226	0,214
	a mo.-i felsőoktatás színvonalasabb, mint az otthoni	0,459	-0,337	0,410
2. főkomponens változói	barátaim is átjöttek és velük akartam lenni	0,322	0,596	2,502E-02
	itt élt a kedvesem és vele akartam élni	0,303	0,565	-0,237
	a szüleim átköltöztek és velük jöttem	0,266	0,504	-0,323
3. főkomponens változói	csak államnnyelven tanulhattam volna ezen a szakon	9,936E-02	0,267	0,735
	ez a szak nem létezett otthon	3,480E-02	0,495	0,524

Extraction Method: Principal Component Analysis

(Megjegyzés: a sötétebb színnel emeltük ki az adott főkomponenshez tartozó változók értékeit)

Az első főkomponenshez tartozó változók között találjuk a hallgatók várakozásait és terveit a magyarországi étellel kapcsolatban, mely összefonódik az itteni felsőoktatás színvonalának és a diploma későbbi értékének felbecsülésével. A második az érzelmi kötődések erősségét hangsúlyozza, melyben a „barátaim is átjöttek és velük akartam lenni”..., „a szüleim átköltöztek és velük jöttem” változók csoportosultak egyetlen halmazba. A motivációk harmadik csoportját strukturális kérdésként lehet kezelni, melyet az otthoni felsőoktatási piac szűkös lehetőségei határoznak meg.

A három motivációs halmaz között nem találtunk szignifikáns eltérést a szülők és hallgatók kulturális háttere, iskolai végzettsége szerint. Feltételezésünkkel ellentétben nem találtunk különbséget annak függvényében sem, hogy a fiatalok hogyan ítélték meg Magyarország és szülőhazájuk gazdasági helyzetének alakulását az elmúlt 10 év vonatkozásában, az életszínvonal változásait, illetve milyenek érezték a többség és kisebbség viszonyának alakulását származási országukban.

A hallgatók között alapvetően három tényező szerint találtunk szignifikáns különbséget: származási ország, a szülők gazdasági helyzete és a hallgatók előzetes felsőoktatási tapasztalatai alapján.

Regionális különbségek: az erdélyi és felvidéki hallgatókkal ellentétben, akiket különösebben sem a magyarországi étellel és felsőoktatással kapcsolatos motivációk, sem az otthoni szűkös képzési kínálat nem befolyásolt, a kárpátaljai fiatalok döntésében mindkét tényező hangsúlyosan megjelenik. A vajdasági diákokat elsősorban a hazai felsőoktatási piac korlátai motiválják a magyarországi felsőoktatás választásában, és nem a magyarországi élet vagy felsőoktatás színvonalának vonzása.

12. sz. táblázat A motivációk előfordulásának regionális különbségei:

	magyarországi vonzás	otthoni felsőoktatási kínálati korlátok
erdélyi fiatalok	-	-
felvidéki fiatalok	-	-
kárpátaljai fiatalok	+	+
vajdasági fiatalok	-	+

(Megjegyzés: az előjelek azt mutatják, hogy az adott fókuszterület szerepet játszott-e vagy sem a hallgatók döntésében.)

A harmadik motiváció, az „otthoni felsőoktatási kínálati korlátok”, hangsúlyos jelenléte, illetve hiánya a négy régió eltérő magyar tannyelvű felsőoktatási kínálatával jól magyarázható. Erdélyben és Felvidéken a 90-es évek elejétől tudatos intézményépítés eredményeként széles anyanyelvű képzési kínálat alakult ki, (ezt az ott élő magyarság nagyobb lélekszáma is lehetővé tette) szemben a vajdasági, illetve a kárpátaljai lehetőségekkel, melyek sokkal szűkebb választási lehetőségekkel rendelkeznek e tekintetben.

Az eltérések nem csupán regionális szinten jelentkeznek, de településtípusok mentén is felfedezhetők. Az érzelmi kötődés, mint motivációs tényező, a nagyvárosban lakó fiatalokat jellemzi, a kisvárosból és falusi környezetből származókat ez nem motiválta. A falusi származású hallgatók a magyarországi továbbtanulást elsősorban az otthoni szűkös kínálat miatt választották. Ez azzal magyarázható, hogy elsősorban a kárpátaljai fiatalok körében találunk döntően falusi származású fiatalokat, így ez a különbség a regionális adottságokkal áll összefüggésben. (Melléklet. 7. sz. táblázat)

További különbségek körvonalazódtak a szülők gazdasági helyzetének függvényében is, az adott ország átlagjövedelmén alul kereső családok, illetve a gazdasági javak tekintetében az alapellátottság szintjén lévők gyermekeit inkább az otthoni felsőoktatási kínálat szűkösége motiválta. Velük ellentétben az anyagi javakkal jobban ellátottak gyermekei, nem az otthoni lehetőségek hiánya miatt jöttek Magyarországra tanulni, hanem a számukra itt megnyíló lehetőségek vonzásának eredményeként.

A döntés elemzésekor a hallgatókat három csoportba osztottuk annak függvényében, hogy rendelkeztek-e előzetes felsőoktatási tapasztalatokkal:

- ◆ Az otthoni felsőoktatási rendszert jól ismerő hallgatók, akik egy egyetemi/főiskolai szak elvégzése után választották a magyarországi felsőoktatást;
- ◆ Az otthoni felsőoktatást illetően „bizonyos mértékű” tapasztalatokkal rendelkezők: azon fiatalok, akik egyrészt nem nyertek felvételt, illetve akik bejutottak az otthoni felsőoktatásba, de abbahagyták, vagy el sem kezdték tanulmányaikat;
- ◆ A harmadik csoportba tartoznak azon hallgatók, akik nem is próbálkoztak otthon felvételizni, hanem egyből a magyarországi felsőoktatást célozták meg.

A vázolt hallgatói csoportok eltérő motivációk mentén hozták meg döntésüket.

- ◆ Az első csoportba tartozó fiatalok döntésében az otthoni kínálat szűkösége és a magyarországi élet/felsőoktatás vonzása nem játszott fontos szerepet, ami azt jelzi, hogy az egyetem elvégzése után már valamilyen más okból/okokból érkeznek Magyarországra továbbtanulni, mint azok, akik semmilyen vagy csak csekély mértékű előzetes felsőoktatási tapasztalatokkal rendelkeznek.
- ◆ A második kategóriába tartozó fiatalok döntésüket elsősorban az otthoni felsőoktatási kínálat korlátaival hozták összefüggésbe. Figyelembe véve azonban, hogy ők az otthon sikertelenül felvételizők, illetve tanulmányaikat félbehagyó hallgatók, motivációikat inkább az otthoni kudarcélménnyel vagy negatív tapasztalatokkal lehet magyarázni, melynek eredményeként értékelődött fel számukra a magyarországi felsőoktatási rendszerbe való bekerülés.
- ◆ A harmadik csoportbeli hallgatókat, ellentétben az előzőleg tárgyalt fiatalokkal, nem az otthoni felsőoktatási piac korlátai, hanem a magyarországi vonzásként definiált tényezők motiválták. Ők azok, akik középiskolai tanulmányaikat követően, az otthoni felsőoktatási rendszer lehetőségeit figyelmen kívül hagyva, egyből Magyarországon kezdték felsőoktatási karrierjüket, egyértelműen az említett motivációk vonzásából kifolyólag.

További különbséget találtunk a Magyarországra csoportosan és egyedül érkező hallgatók motivációi között is, melynek értelmében az első csoport esetében meghatározó volt a magyarországi vonzás szemben a második kategóriába sorolt fiatalokkal. Ez a korábban is vázolt tendenciát erősíti meg, melynek értelmében a magyarországi továbbtanulás választásában a baráti network meghatározó szerepet játszik.

4.4. A hallgatók szakválasztása

A hallgatói mobilitáshoz szorosan hozzátartozik annak vizsgálata, hogy milyen szakok vonzották a fiatalokat olyannyira, hogy vállalták a külföldi tanulmányokkal járó többletköltségeket. Ez annál is fontosabb, mert mint az előzőekben láttuk, a szakválasztás összefüggésben áll a fiatalok családi hátterével is. A jobb anyagi körülmények között élő értelmiségi családok gyermekei közül például többen választottak a munkaerőpiacon előnyösebb pozíciót biztosító szakokat, mint a hátrányosabb családi helyzetből származók.

A válaszadók közel 110 különböző szakon tanulnak, ezért elemzésünk során szakterületek szerint csoportosítottuk őket. Legtöbben, 33%-uk valamilyen bölcsész szakra jár, sokan történelmet vagy idegen nyelveket választottak; őket követi a természettudományi és informatikai képzéseket választók aránya 13 és 12%-kal. (a szakcsoport szerinti megoszlást Melléklet 8. sz. táblázata mutatja).

A szakcsoportokba kerülő alacsony hallgatói létszámok nem tették lehetővé statisztikai összefüggések keresését, így be kell érünk az érdeklődési kör puszta elemzésével. Figyelembe véve a szülőföldi anyanyelvi képzési kínálatot, a fiatalok szakválasztása nagymértékben meghaladja azt, többségük olyan tudományterületet választott, melyek otthon nem tanulhatók anyanyelven. Ide sorolhatók például a közgazdaságtani (legalábbis többségük), műszaki, jogi és művészeti képzések. Más kategóriát alkotnak a bölcsész szakokat választók, melyek többsége a szülőföldi anyanyelvi kínálatban is megtalálható. Ezen fiatalok magyarországi továbbtanulását a szak hiányával nem lehet indokolni, ők valószínűleg inkább a magyarországi vonzás hatására döntöttek.

5. TOVÁBBTANULÁSI TERVEK ÉS HAZATÉRÉS

A hallgatói mobilitás sok esetben migrációval is jár/járhat, hiszen a fiatalok életük egyik meghatározó szakaszában töltenek el huzamos időt (5–6 évet) egy másik országban. A migráció irányába hat, hogy ebben az időszakban a fiatalok egyrészt elszakadhatnak otthoni kötődéseiktől, másrészt elkezdenek kialakítani egy új életformát, baráti kapcsolatok jönnek létre, melyek megnehezítik szá-

mukra a hazatérést. Ezért a kutatás során külön rákérdeztünk arra is, hogy milyen szándékaik vannak tanulmányaik befejezését követően a Magyarországon tanuló hallgatóknak. Erre vonatkozóan az eddigiekben még nem készült reprezentatív vizsgálat, csupán részleges statisztikai adatokkal rendelkezünk a BM adatbázisából, illetve néhány kvalitatív elemzés eredményeként történő becslésekkel. Több kérdést tettünk fel, melyek egy része a továbbtanulási és munkába állási terveikkel kapcsolatos, másik aspektusa pedig a magyarországi állampolgársággal szembeni attitűdjeiket vizsgálta.

5.1. Továbbtanulási tervek

13. sz. táblázat Jelenlegi tanulmányai befejezését követően szándékai szerint Ön

	N	%
továbbtanul	62	13,7
munkába áll	128	28,4
munkába áll és mellette továbbtanul	161	35,6
még nem döntötte el	80	17,7
nem válaszolt	21	4,6
Összesen	452	100,0

A továbbtanulási aspirációk és a munkábaállás között nem találtunk eltérést sem a fiatalok családi háttére (szülők iskolai végzettsége, család anyagi körülményei, kulturális tőke), demográfiai jellemzői (nem, településtípus), sem a származási ország függvényében. Ez azt jelenti, hogy a továbbtanulást meghatározó tényezők a későbbi életszakaszban már nem játszanak közvetlenül meghatározó szerepet, ekkor már egyéb faktorok határozzák meg a hallgatók életútját, mint például az eredeti szakválasztása. Ez volt az egyetlen szempont, melynek alapján szignifikáns eltéréseket fedeztünk fel a hallgatók további életstratégiájának szempontjából.

Az összevont szakterületi bontás szerint a továbbtanulásnak elsősorban strukturális okai vannak, hiszen az egészségügyi területen tanulók tervezik legnagyobb arányban a munkábaállás időpontjának kitolását. Ez azonban az orvosok szakosodásának velejárójaként értelmezhető, és nem a továbbtanulási aspirációk átlagon felüli előfordulásának körükben. Rajtuk kívül még a bölcsész szakokon tanuló hallgatók között találunk magasabb arányban továbbtanuló hallgatókat, ami szintén strukturális okokkal magyarázható: a munkaerőpiacon a bölcsész diplomával rendelkezők hátrányba vannak az informatikai, műszaki és egyéb szakterületet végzett fiatalokkal szemben, számukra kitörési pontot egy másik diploma megszerzése, vagy a szakosodás, esetlegesen doktorátus elvégzése jelentheti.

Az informatikai, közgazdasági és műszaki szakterületen tanulók életstratégiája jelentősen eltér a többi fiatalétól: közöttük akár 50%-ot is eléri az egyből munkába állók aránya, amely szorosan összefügg azzal, hogy ők tudják tudásukat legkönnyebben gazdasági tőkévé konvertálni a munkaerőpiacon.

Velük szemben a jogi és közigazgatási szakterületen tanuló hallgatók elsősorban a munkábaállás melletti továbbtanulást választják, ami szintén a szak sajátosságaival magyarázható, a jogi pályát választók szakosodásukat munkájuk mellett tudják megszerezni.

Figyelembe véve a fenti sajátosságokat, megállapítható, hogy hallgatók felsőoktatási pályáját a családi háttér közvetlenül meghatározza, kihat a szakválasztásra, mely aztán a későbbiekben meghatározza a fiatalok életstratégiáját. Így a családi háttér a későbbiekben is közvetetten hat a hallgatók szakmai pályafutásának alakulására, a továbbtanulási terveikre, illetve a munkaerőpiaci aspirációkra.

5.2. Hazatérési tervek

A magyarországi állami ösztöndíjban részesülő fiatalok, ha nem akarják elveszíteni ösztöndíjukat és az ezzel járó államilag finanszírozott hallgatói státust, olyan szerződést kell aláírniuk, melynek értelmében tanulmányaik befejezését követően vállalják, hogy hazatérnek szülőföldjükre. A szerződés aláírása természetesen nem kötelező érvényű, de ennek hiányában a hallgatók költségterítéses státusba kerülnek át, ami jelentős többletköltségekkel jár a fiatalok és családjuk számára, többségük valószínűleg ebben az esetben nem tudná vállalni a magyarországi továbbtanulással járó kiadásokat. Ezt figyelembe véve, nem tettünk fel direkt kérdést a hazatérés vonatkozásában, hanem több egymást kiegészítő kérdés felvetésével igyekeztünk kideríteni a hallgatók szándékait. Ezek arra vonatkoztak, hogy hol tervezik a továbbtanulást és munkába állást, hol szeretnének élni és mivel foglalkoznának tanulmányaik befejezését követő 5 évben, illetve rendelkeznek-e magyar állampolgársággal. Ezen kérdések vonatkozásában, valószínűleg a fenti okokból kifolyólag nagyon magas volt a válaszmegtagadás aránya, elérte a 30-40%-ot is. A továbbiakban a válaszadó hallgatók megoszlását fogjuk bemutatni, feltüntetve minden esetben a válaszmegtagadók arányát is.

Melyik országban tervezi a továbbtanulást és a munkába állást?

A jelenlegi tanulmányaik befejezését követő tervek célszága között nagyfokú eltérés van annak függvényében, hogy továbbtanulást vagy a munkaerő-piaci kilépést választják.

A továbbtanulást választók közül csupán egy vajdasági hallgató jelezte, hogy szülőföldjén szeretné tovább folytatni tanulmányait, a válaszadó fiatalok többsége Magyarországot (75%), illetve közel 10%-uk egyéb külföldi országot jelölt meg. (Melléklet 9. sz. táblázat)

A munkába álló fiatalok körében a magyarországi munkaerőpiacot megcélzó fiatalok aránya, a válaszadók között az 53%-ot éri csak el, szintén 10% körül van a külföldi munkát tervezők aránya, illetve közel 30%-uk szülőhazájába térne vissza munkát vállalni. (Melléklet 10. sz. táblázat)

Közelebb visz a hazatérési tervek megválaszolásához, azon kérdés vizsgálata, amely arra irányul, hogy tanulmányaik befejezése után 5 évvel terveik szerint hol fognak élni

14. sz. táblázat Tanulmányai befejezése után 5 évvel, elképzelése szerint hol fog élni?

	N	%
Magyarországon	127	28,1
Szülőhazámban	105	23,2
Egyéb külföldi országban	28	6,2
Nem tudom még	80	17,7
Nem válaszolt	112	24,8
Összesen	452	100,0

A válasz megtagadók mellett, igen magas a „még nem tudom” válaszlehetőséget megjelölők aránya. Annak tükrében, hogy az előző kérdések esetében a bizonytalanok aránya jóval alacsonyabb volt, valószínűleg jelen esetben sokan úgy kerülték meg a választ, hogy inkább választották ezt a lehetőséget, minthogy nyíltan megtagadják a kérdésre adandó választ.

A válaszok alapján közel ugyanolyan mértékben találunk hazatérő, mint magyarországi munkavállaló fiatalokat a hallgatók között. A magyarországi munkát választók jelentős részét letelepedési szándékok vezérlik, melyet az támaszt alá, hogy 75%-uk inkább szakmán kívül helyezkedne el Magyarországon, illetve külföldön vállalna munkát abban az esetben, ha nem sikerülne a magyarországi munkaerőpiacon szakmájának megfelelő pozíciót elfoglalnia, de nem térne vissza szülőhazájába.

Az állampolgárság megszerzésére vonatkozó kérdés vizsgálata azt mutatja, hogy nem feltétlenül kötődik össze a szülőföldre való hazatérés és az állampolgárság megszerzésére irányuló kérelem. Ez elsősorban a szlovákiai és romániai magyar fiatalokat jellemzi, akiknek jelentős hányada egyáltalán nem akarja megszerezni a magyar állampolgárságot, annak ellenére, hogy itt tervezi a további életét. Ez Szlovákia EU-s tagságával, illetve Románia küszöbönálló felvételével áll összefüggésben, melynek eredményeként a magyar állampolgárság már nem jelent elengedhetetlen feltételt a magyarországi munkavállaláshoz és huzamos itt tartózkodáshoz.

6. ZÁRÓ GONDOLATOK

A Kárpát-medencei hallgatói mobilitás jelenleg elsősorban a határon túli kulturális-gazdasági elit reprodukciós csatornájaként működik, mellyel egyidejűleg a magyar felsőoktatás a határon túli anyanyelvi felsőoktatási intézmények versenytársaként jelenik meg. Magyarország és a környező országok Európai Uniói csatlakozása a kialakult gyakorlatban változásokat fog eredményezni, melynek hatása egyelőre még csak körvonalakban jelezhető előre.

A magyarországi továbbtanulás „költségmentességében” és a csatlakozó országok tagországgá válásával a hallgatói mobilitás trendjében a következő változások jelezhetők előre:

- ◆ a magyar felsőoktatás versenytárs jellege erősödni fog, mivel egyre szélesebb társadalmi rétegek számára válik elérhetővé a magyarországi továbbtanulás, vonzáskörzetüket még inkább kiterjesztik a szomszédos országok magyarlakta területeire;
- ◆ a kedvezőtlenebb családi háttérrel rendelkező fiatalok számára is elérhetővé válik a magyarországi továbbtanulás, az ideérkező hallgatók társadalmi-gazdasági összetétele megváltozik;
- ◆ mivel a kulturális-gazdasági elit leszármazottai esetében a külföldi továbbtanulás motivációiban nagyfokú tudatosság rejlik, előtérbe helyezve a gazdasági megfontolásokat, a csatlakozást követően nagy valószínűséggel többen közülük az európai felsőoktatási térséget fogják előnybe részesíteni Magyarországgal szemben.

Melléklet

1.sz. táblázat A hallgatók középiskolai végzettségének megoszlása a szülők iskolai végzettségének függvényében (%)

	érettségi nélküli szülők	legalább a szülők egyikének érettségije van	legalább a szülők egyikének felsőfokú végzettsége van	Összesen
szakközépiskola	34,0	23,64	14,35	20,19
gimnázium	66,0	76,36	85,65	79,81
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N=	50	165	216	431

2.sz. táblázat A felsorolt anyagi eszközzel/tárggyal rendelkező szülők aránya iskolai végzettségük függvényében (%)

	érettségi nélküli szülők	legalább a szülők egyikének érettségije van	legalább a szülők egyikének felsőfokú végzettsége van
Nyeraló	10,0	11,4	15,9
Építési telek	38,0	26,3	29,1
Automata mosógép	76,0	72,3	89,5
Mobiltelefon	58,0	75,5	85,9
Videomagnó	40,0	55,4	63,3
DVD-lejátszó	14,0	16,9	22,3
CD-lejátszó	36,0	46,4	59,5
Mikrohullámú sütő	52,0	54,8	55,7
Számítógép	26,0	31,3	58,6

N=436

3. sz. táblázat A hallgatók megoszlása annak függvényében, hogy jelenlegi magyarországi tanulmányaik előtt milyen gyakran tartózkodtak Magyarországon

	N	%
már itt éltem	4	0,9
évente több hetet töltöttem itt	83	19,1
évente 2-3 alkalommal	178	40,9
évente egyszer	67	15,4
ritkábban	100	23,0
soha	3	0,7
Összesen	435	100,0

4. sz. táblázat A hallgatók megoszlása származási országuk függvényében, abban a tekintetben, hogy egyedül érkeztek-e Magyarországra. (%)

	Románia	Szlovákia	Ukrajna	Szerbia	Összesen
egyedül jött, senkit nem ismert megérkezésekor	17,8	28,3	8,5	22,5	18,9
egyedül jött, de éltek itt ismerősei, rokonai	50,3	38,0	46,8	35,0	44,3
egyedül jött, de utólag kiderült, hogy az itt tanuló hallgatók közül többeket ismer	8,1	9,8	17,0	18,7	12,2
több ismerősével, barátjával, rokonával együtt érkezett	17,3	17,4	23,4	8,8	17,0
nem válaszolt	6,5	6,5	4,3	15,0	7,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	185	92	94	80	451

5. sz. táblázat A hallgatók megoszlása származási országuk függvényében, abban a tekintetben, hogy egyedül érkeztek-e Magyarországra. (%)

	Kitörő	Konzerváló	Feltörő	Örökös	Összesen
egyedül jött, senkit nem ismert megérkezésekor	30,3	15,2	12,8	13,4	20,2
egyedül jött, de éltek itt ismerősei, rokonai	44,5	46,7	41,0	44,8	44,8
egyedül jött, de utólag kiderült, hogy az itt tanuló hallgatók közül többeket ismer	7,6	17,4	12,8	11,9	12,0
több ismerősével, barátjával, rokonával együtt érkezett	14,3	16,3	20,5	22,4	17,4
nem válaszolt	3,3	4,4	12,9	7,5	5,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	119	92	39	67	317

6. sz. táblázat Az előzetes felsőoktatási tapasztalatokkal rendelkező hallgatók származási ország szerinti megoszlása

Származási ország	%	N
Románia	45,9	72
Szlovákia	19,8	31
Ukrajna	19,1	30
Szerbia	15,2	24
Összesen	100	157

7. sz. táblázat A hallgatók településtípus szerinti megoszlása származási ország függvényében (%)

Településtípus	Románia	Szlovákia	Ukrajna	Szerbia	Összesen
Nagyváros (100 ezer fő felett)	35,1	5,4	11,7	2,5	19,0
Város (100 ezer fő alatt)	49,7	54,3	10,6	71,3	45,9
Falu	15,2	37,0	76,6	25,0	34,0
Nem válaszolt	0	3,3	1,1	1,2	1,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	185	92	94	80	451

8. sz. táblázat A hallgatók szakcsoportok szerinti megoszlása

Szakcsoport	%	N
Agrár	8,2	37
Bölcsész	33,0	149
Egészségügyi és gyógypedagógiai szakcsoportok	5,8	26
Informatikai	12,2	55
Jogi és szociális igazgatási	6,0	27
Közgazdasági	7,5	34
Műszaki	4,6	21
Művészeti	0,9	4
Szociális	2,2	10
Tanító és óvodapedagógus	0,9	4
Természettudományos	13,1	59
Testkulturális	0,4	2
Nem válaszolt	5,2	24
Összesen	100,0	452

9. sz. táblázat Jelenlegi tanulmányaik befejezését követően továbbtanulni szándékozók megoszlása a tervezett továbbtanulás színhelyének függvényében.

Továbbtanulásának tervezett színhelye	%	N
Magyarország	73,5	113
Szerbia-Montenegró	0,6	1
Svájc	1,3	2
Spanyolország	1,3	2
Svédország	1,3	2
Egyesült Államok	2,6	4
Izland	1,9	3
Hollandia	0,6	1
Még nem tudom	16,9	26
Összesen	100,0	154

10. sz. táblázat Jelenlegi tanulmányaik befejezését követően munkába álló fiatalok megoszlása a tervezett munkaerő-piaci kilépés célországának függvényében.

Munkába állásának tervezett színhelye	%	N
Magyarország	53,0	143
Származási országa	29,3	79
Egyéb ország	10,3	28
Még nem tudom	7,4	20
Összesen	100,0	270

Szakirodalom

- Babbie Earl (1995): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Bourdieu Pierre (1978): *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Erdei Itala (2004): *Hallgatói mobilitás a Kárpát medencében; Teljes képzés – határon túli magyar hallgatók magyarországi intézményekben*. Magyar Felsőoktatás/1-2. Budapest
- Horváth István (2004): *Az erdélyi magyar fiatalok Magyarország irányú tanulási migrációja, 1990–2000*. Erdélyi Társadalom/2. Kolozsvár
- Pataki Zoltán (1998): *Mobilitás és reprodukció a felsőoktatásban*. Korunk/6. Kolozsvár
- Szentannai Ágota (2001): *A Magyarországon tanult fiatalok karrierkövetése*. Régió/4. Budapest